

O sigurnosnoj aktivnosti narodnooslobodilačkih odbora u našem NOR-u i revoluciji

U našoj se revoluciji, uz oslobođenje zemlje, rješavalo i pitanje osvajanja i učvršćenja političke vlasti revolucionarnih masa angažiranih u narodnooslobodilačkoj borbi. Polazilo se od toga da je politička vlast neophodni uvjet za ostvarenje slobode, ekonomskih, socijalnih i moralno-humanih ciljeva koje je definirala i u borbi ostvarivala Komunistička partija Jugoslavije. Narodnooslobodilačka vlast u biti je dokaz promjena u društveno-ekonomskim odnosima i garancija da neće biti više povratka na staro buržoasko društvo. Već u prvim oružanim akcijama rušena je okupatorsko-kvislinška vlast i osnivani NOO-i, kao »nosioci vlasti oslobođenog naroda«.¹ S razvojem revolucije i narodna se vlast konsolidirala, duboko ukorijenila u narodu. Riječ je dakle bila o biti a ne o obliku vlasti, jer ona je »konačno srušena sa starim oblicima«² i sadašnji njen oblik koji je »stvorio ustanak je ona klica iz koje će se razviti buduća vlast«.³

U prvim aktima nove vlasti već je bila sadržana njena revolucionarna bit i sigurnosna funkcija. Po svom sastavu, po ciljevima koje je ostvarivala, po načinu i društveno-historijskim uvjetima u kojima se stvarala, sve više je postajala vlast naoružanog naroda. Rješavajući različite zadatke, imajući sve funkcije vlasti, među kojima sistematski i neprestan rad na sigurnosti teritorija, ustanova narodnooslobodilačkog pokreta i stanovništva — odbori su izrasli u prave i jedine nosioce vlasti naroda i narodnosti naše zemlje.

I

Okupator i kvislinzi sve su više uviđali da samo vojnim akcijama nemogu uništiti NOP i njegove oružane snage. Zato pojačavaju i poboljšavaju svoju obavještajno-subverzivnu aktivnost prema oslobođenom teritoriju, narodnooslobodilačkim odborima i svim drugim organizacijama i institucijama, ubacujući svoju brojnu i školovanu agenturu radi njihova razbijanja iznutra. Okupator je imao u našoj zemlji više škola i kursova za izobrazbu agenata — u tehnici obavještajnog rada, u Beogradu, Užicu 1943, Zagrebu, blizu Domžala u Sloveniji i Slavonskom Brodu. Osim okupatora i kvislinzi su imali specijalne škole za izobrazbu špijuna.

¹ Pismo CK KPH od 6. XII 1941. godine, Zbornik dokumenata NOR-a, tom V, knj. 2, d. 42.

² Isto, Pismo J. B. Tita od 22. XII 1941.

³ Isto.

Uz to, neprijatelj upućuje pojedine grupe na oslobođeni teritorij sa zadatkom da kompromitiraju lik partizana i odbornika vlasti u narodu i razbiju već uspostavljeno međusobno povjerenje ljudi. Te su grupe pod imenom i oznakama partizana pljačkale po selima i činile razna nedjela. Zahvaljujući budnosti NOO-a, seljaci su ih hvatali i predavali partizanskim jedinicama i organima vlasti.⁴ Na početku 1943. godine, poslije Prvog zasjedanja AVNOJ-a, kad je već postojao veliki oslobođeni teritorij pokriven gustom mrežom organa narodnooslobodilačke vlasti, okupator i kvislinzi još više pojačavaju ubacivanje špijunskih grupa na teritorij koji su oslobodile jedinice NOV i POJ. Nijemci ubacuju trupove,⁵ četnici crne trojke i petorke, ustaše crne desetine, a bjelogardisti i Nijemci na području Slovenije lažne partizane.⁶

Iako malobrojne, te grupe su unosile upadima u oslobođena sela i gradove strah i nesigurnost i djelomično uspijevale u svojim napadima na sjedišta organa vlasti, komande mjesta i područja i štabove jedinica. Upadale su u partizanske bolnice, radionice i druge objekte koji su radili za potrebe NOP-a.

Naše jedinice i organi vlasti poduzimali su mjere da pravovremeno osujete akcije tih neprijateljskih grupa. Tako je Štab Prvog krajiškog NOPO obavijestio 19. augusta 1942. godine Operativni štab za Bosansku krajinu »da neprijatelj u Sanskom Mostu pravi crvene zastave i partizanske kape« s namjerom da se »ubacuje u našu pozadinu«, pa inzistira da se upoznaju s tom namjerom neprijatelja »svi narodnooslobodilački odbori opština i sela na teritoriji«.⁷

Osim ubacivanja naoružanih grupa, okupator i kvislinzi su se gotovo u svim krajevima naše zemlje koristili u svoje špijunske svrhe svim otpadnicima, deklasiranim elementima i propalim ženama. Tako su Talijani razvili »živu špijunsku delatnost služeći se ženama da bi saznali naše namjere«.⁸ Jedinice NOV i POJ, NOO-i i druge organizacije i institucije NOP-a u Crnoj Gori poduzimali su »sve mjere da se onemogući kretanje svim sumnjivim elementima«.⁹ Veoma poučan je i primjer žena J. i S. M.

⁴ 14. augusta 1941. godine strijeljan je razbojnik Miljuška Blagojević kod Aleksinca koga su uhvatili seljaci kad im je u ime partizana iznuđivao novac. Seljaci su predali pljačkaša partizanima (Bilten, GŠ NOPOJ, br. 4, od 3. septembra 1941. godine, Zbornik, tom II, 43).

⁵ U svom pismu Edvard Kardelj izvještava VŠ i generalnog sekretara KPJ »[. . .] Karakteristična je za Nemce još jedna forma borbe protiv nas. Letos je gaulajter Rajner rekao: 'Partizane ću razbiti partizanštinom'. I stvarno, uskoro posle toga u našim brdima pojavili su se tzv. 'krivi, lažni partizani'. Obučeni u civilna odela, dobro su naoružani, formirani u male četice, sastavljeni od gestapovaca, izdajica, žandarima; partizanskih dezertera, belogardista itd. — jednom rečju od svakojakih propalica. Ti banditi prave u sred šume zasede našim patrolama, kuririma, manjim odeljenjima itd., provociraju civilno stanovništvo, kao 'partizani', vrše špijunski posao i prethodnice su većih nemačkih vojnih jedinica« (Zbornik NOR-a, VI/2, 69–71).

⁶ Nijemci su imali više škola i kursova za izobrazbu svojih specijalnih jedinica — trupova, za ubacivanje na partizanski slobodni teritorij. Jedna od njih se nalazila u Trapistima, blizu Banja Luke, i radila je sve do oslobođenja toga grada.

⁷ Original u Vojnoistorijskom institutu, Beograd (u daljem tekstu VII), kutija 162, fasc. 3, dok. 6.

⁸ Zbornik dokumenata NOR-a, III/1, 165.

⁹ Isto.

iz Zavalja, kod Bihaća, kojima se neprijatelj koristio kao obavještajcima ubačenim na slobodni teritorij. Žena B. B. iz Slavenskog Broda bila je ustaški agent. Kao kelnerica i pjevačica obavještajno je radila u Bosanskoj Gradiški i Banja Luci. I u Srijemu su upotrebljavane žene za špijuniranje u korist neprijatelja. U izvještaju Sreskog komiteta KPJ za Žemun, od 26. aprila 1943. godine, navodi se da je uhvaćeno »i streljano više raznih špijuna po selima«, među kojima je bilo »prosjaka, žena poslatih od policije i ustaša«. ¹⁰ Žene su bile angažirane u neprijateljskoj obavještajnoj službi i u Sloveniji, Dalmaciji i Makedoniji. Zbog toga je često naredivana obavezna kontrola »žena sumnjivog pokreta koje saobraćaju sa slobodne teritorije sa gradovima«. ¹¹

Za vrijeme akcija na slobodni teritorij neprijatelj je hapsio pojedine čobane, koristeći se njima kao svojim obavještajcima. Oni su se kretali van naselja, po poljima i šumama, pa su dolazili u dodir s partizanima, saznavali mjesta partizanskih bolnica, skloništa, radionica, imena odbornika, političkih radnika na terenu i drugih aktivista narodnooslobodilačke borbe. U iste svrhe služili su se i trgovcima, špekulantima i crnoburzijancima, koji su se kretali po oslobođenom teritoriju, navodno kao prodavači artikala za kojima se osjećala oskudica. Veoma aktivan bio je trgovac T. V. iz Generalskog Stola u Lici. Radio je kao njemački obavještajac protiv partizana. Često je putovao u Karlovac tobože radi nabavke robe za potrebe stanovništva oslobođenih sela, a zapravo nosio veoma dragocjene obavještajne podatke okupatoru. I neki gostioničari bili su angažirani da rade za neprijateljsku obavještajnu službu. U gostionicama se ljudi okupljaju, piju i prepričavaju događaje iz kojih su gostioničari doznavali veoma važne podatke potrebne neprijatelju za njegove pohvate. Tako je u Srbiji u jednom selu blizu Aleksinca gostionica bila veza između njemačkih okupatora i njihovih agenata koji su radili prema slobodnom teritoriju Toplice i Jastrepa.

Blio je i pojedinih lugara koje je neprijatelj uključio u svoje obavještajne kombinacije. Tako je šumar N. P. iz Bihaća stupio u partizane a zatim prebjegao okupatoru, koji ga je ponovo uputio na oslobođeni teritorij da radi za obavještajnu službu.

U istu svrhu neprijatelj je upotrebljavao čuvare željezničkih pruga, magazinere, brodare i druge. I Organizacija Todt bila je jedno od središta njemačke špijunaže. Pri radovima na terenu dolazila je u dodir s mještanima i prikupljala podatke. Ta organizacija bila je najaktivnija u Banatu, okolini Mostara, Srijemskoj Mitrovici i Boru.

Za vrijeme ofenziva protiv oslobođenog teritorija i nakon provala organizacija NOP-a u gradovima, okupatorsko-kvislinški policijski aparat nastojao je da među uhapšenim seljacima, partizanima i odbornicima NOO-a pridobije pojedince za svoj rad. Za svoju agenturu pridobivao je one koji nisu izdržali mučenja i priznali su suradnju s partizanima. Partijska rukovodstva i NOO-i ubrzo su otkrivali i te namjere neprijatelja. Putem direktiva i uputstava, sastanka, zborova u više navrata ukazivali su na taj oblik neprijateljskog rada i na način i mjere zaštite.

¹⁰ Zbornik dokumenata NOR-a, I/6, 340.

¹¹ Original u Arhivu VII, k. 1491, f. 5, d. 33.

U direktivnom pismu PK KPJ za Srbiju zahtijeva se povećana budnost prema svim onima koje je neprijatelj puštao iz zatvora, a za koje se moglo pretpostaviti da se nisu dobro držali. Posebno je na to ukazano u pismu Okružnom povereništvu KPJ za Mladenovac, 19. marta 1943. godine: »dobro pazite na one koji se puštaju iz zatvora i logora, jer će neprijatelj po svaku cenu pokušati da od nekih od takvih stvori provokatore i špijune. To je neprijatelj do sada praktikovao po gradovima.«¹²

II

Protiv tako brojne agenture, organiziranoga i sistematskog neprijateljskog obavještajnog pritiska, trebalo je poduzimati svestrane mjere sigurnosti za zaštitu oslobođenog teritorija, ustanova narodnooslobodilačkog pokreta, jedinica NOVJ i drugih ugroženih objekata i ustanova. Uz specijalizirane organizacije NOP-a, obavještajnu službu u jedinicama i na teritoriju, i svi drugi činioци oslobodilačke borbe bili su angažirani na sprečavanju neprijateljskog špijunskog i agenturnog rada. U sistemu sigurnosti narodnooslobodilačkog pokreta veoma važnu i odgovornu ulogu imali su NOO-i u rad kojih je ulazila i obavještajno-sigurnosna funkcija. Zadatak im je bio »da obezbede red u pozadini, da ga održavaju uz pomoć svojih narodnih straža i da vode borbu protiv svih pojava pljačke, razbojništva, špekulacije, aktivnosti pete kolone itd.«¹³ I u »Fočanskim propisima« ukazuje se na te zadatke NOO-a.

NOO-i su se u svom radu rukovodili načelom stalne sigurnosne samozaštite da sačuvaju živote stanovništva, njegovu imovinu i sve objekte koji su mogli biti iskorišteni za uspješniju oružanu borbu. I uvjeti borbe zahtijevali su da se na tom planu angažiraju svi činioци oslobodilačke borbe, a posebno NOO-i čiji su članovi u neprestanom kontaktu s narodom.

Uspješna zaštita bila je moguća, jer su NOO-i najbolje poznavali prilike na svom području i pratili političko raspoloženje stanovništva. Znali su stav svakog pojedinca prema ciljevima narodnooslobodilačke borbe, pratili njegovo ponašanje i mogli da poduzimaju potrebne odgojno-političke i druge mjere. Zato su nastojali da svaki stanovnik nađe svoje mjesto u sistemu sigurnosti i spozna važnost čuvanja svih podataka od interesa za NOP. Pronalazili su najbolje oblike i metode djelovanja na razvijanju svijesti o važnosti i neophodnosti samozaštite.

Prema sačuvanoj historijskoj građi, NOO-i su redovito uspijevali da angažiraju stanovništvo i da se tako efikasno zaštite od neprijateljskog obavještajnog prodora.

Svestranost i cjelovitost mjera i pravilnost ciljeva za čije ostvarenje su bili angažirani NOO-i, uz masovnu podršku stanovništva, omogućili su uspostavu sistema masovne kontrole i samokontrole nad gotovo svim sumnjivim i problematičnim pojedincima, otkrivali ih i poduzimali

¹² Zbornik NOR-a, I/5, 97.

¹³ *Edvard Kardelj*, Put nove Jugoslavije, Beograd 1949, 237.

potrebne mjere. Prema politički nedovoljno obaviještenima i nezlonamjernima odbori su postupali tako što su im objašnjavali ciljeve NOP-a i štetnost njihovih riječi i postupaka. Ali, prema onima koji su radili za neprijatelja poduzimane su oštre mjere i sankcije.

Narodnooslobodilački odbori bili su jedan od osnovnih činilaca sigurnosti teritorija. U prvim danima revolucije oni su uz pomoć partizanskih odreda, bataljona i četa bili i jedini nosioci sigurnosti teritorija, a od kraja 1942. godine nadalje i uz pomoć vojnopozadinskih vlasti (komandi mjesta i područja), jedinica NOVJ i teritorijalnih obavještajnih organa NOP-a (pomoćnih, rajonskih, mjesnih i pokrajinskih obavještajnih centara). Još 15. decembra 1941. godine Komanda sarajevske vojne oblasti ukazuje na zadatke vojnopozadinskih vlasti i NOO-a »da oštricu borbe treba usmjeriti protiv prikrivenih, podmuklih neprijatelja naše borbe«, a u tome će »narodnooslobodilački odbori imati potporu cijelog stanovništva«. ¹⁴

Zahvaljujući sigurnosnoj aktivnosti NOO-a, presijecani su mnogi obavještajni kanali okupatorskih i kvislinških obavještajnih službi, koji su iz okupiranih gradova vodili ka oslobođenom teritoriju. NOO-i su uz pomoć stanovništva i partizanskih specijaliziranih obavještajnih organa razotkrivali neprijateljsku agenturnu mrežu na svojim područjima. Aktivnošću NOO-a Sanski Most otkrivena je gestapovska mreža na području te općine u augustu 1944. godine, i uz pomoć štaba jedinica 14. krajiške NO brigade uspješno likvidirana. ¹⁵ Veliki uspjeh je postigao i NOO okolice Omiša, koji je zajedno s mjesnim obavještajnim centrom dalmatinskih partizana, otkrio i uništio čitavu ustašku agenturnu mrežu u gradu i okolnim selima, a do tada je prilično štetila oslobodilačkom pokretu. Uz aktivnu suradnju i pomoć seoskog NOO Zagnježde kod Stoca, u Hercegovini, izviđačka grupa partizanskog bataljona »Marko Mihić« likvidirala je u tom selu njemački trup koji je bio ubačen iz Mostara. ¹⁶ Odbornik mjesnog NOO-a sela Bajlovca, ispod planine Kozjaka, u Makedoniji, Čičko Gijo, obavijestio je na vrijeme jedinice Treće makedonske brigade da Bugari opkoljavaju partizanske bolnice 4. aprila 1944. godine. Na osnovi toga, partizani su uspjeli da na vrijeme evakuiraju bolnicu i spase je od sigurnog uništenja. ¹⁷

NOO-i su radili i na prikupljanju podataka o domaćim izdajnicima i špijunima koji su bili angažirani u borbi protiv partizana. Na potrebu praćenja takvih ljudi ukazao je Okružni komitet KPJ za Srijem u pismu od 3. februara 1943. godine svim narodnooslobodilačkim odborima »da rade na svestranom prikupljanju podataka, sastavljanju spiskova za

¹⁴ Zbornik NOR-a, IV/1, 309–311, dok. 142.

¹⁵ Nijemci su se u obavještajne svrhe koristili i golubovima-pismošama. Samo u Banjaluci imali su 120 dresiranih golubova koje su dopremili iz okolice Beča.

I u Sanskom Mostu služili su se njihovi špijuni golubovima za održavanje veze. Odbornici i suradnici NOP-a uspjeli su da uhvate jednog od tih golubova oko čije je noge bio privezan obavještajni izvještaj. Brzo je otkriven špijun koji je pismo slao, a on je otkrio čitavu gestapovsku mrežu.

(Vidi članak: »Golubovi nisu stigli na odredište«, *Krajina*, Bihać, 27. VII 1961).

¹⁶ Šefik Pašić, Tri poraza Nijemaca, *Sloboda*, Mostar, 26. X 1961.

¹⁷ Ljubinka Krstevska, Odbornik Čičko Gijo, *Naš Vesnik*, Kumanovo, 11. X 1963.

narodne izdajnike, u prvom redu najistaknutije ličnosti — ustaše, kultur-bundaše, četnike, za sve njihove organe vlasti«. ¹⁸ Još 1942. godine na taj zadatak ukazao je i NOO sreza Cetinje, zahtijevajući od mjesnih i općinskih NOO-a da budno »prate po selima na sve sumnjive elemente« i da strogo vode računa »o njihovom kretanju, životu i radu«. ¹⁹ NOO-i su u spiskove unosili osnovne podatke o identitetu i mjestu boravka, a najviše je prostora davano podacima o neprijateljskom radu pojedinaca. Na tom zadatku radili su posebno i NOO-i na neoslobodnom i poluoslobodnom teritoriju. NOO-i su na vrijeme obavještavali partizanske jedinice i udarne grupe o svim podacima do kojih su dolazili praćenjem kretanja i rada izdajnika. Veoma je poučan i primjer iz prakse rada Komande mjesta Iriški Venac, koja je pravovremeno upozorila NOO na svom teritoriju da je neophodno potrebno, sa stanovišta sigurnosti, da redovno obilaze svoj teren i »kontrolišu elemente neprijateljski raspoložene prema narodnooslobodilačkoj borbi« ²⁰ i sav vojni i civilni saobraćaj. NOO-i su imali zadatak da održavaju sigurnost pozadine, poduzimajući mjere da neprijateljski špijuni i agenti ne mogu da rovale »po oslobođenoj teritoriji i špijuniraju među narodom«. ²¹ Na potrebu borbe protiv neprijateljske špijunaže ukazala je i Okružnica br. 4 CK KPH još 16. decembra 1941. godine, ističući da je jedan od najvažnijih zadataka NOO-a da »vode borbu protiv svih narodnih izdajica, plaćenika i agenata fašističkih okupatora i ustaških bandi kao i protiv svih špijuna i sumnjivih tipova«. ²² I terenski odbori Osvobodilne fronte u Sloveniji aktivno su bili angažirani na otkrivanju i hvatanju neprijateljskih špijuna i agenata koji su ubacivani na slobodni teritorij.

I aktivnošću NOO-a u Vojvodini likvidirano je više petokolonaša, gestapovaca i funkcionara okupatorsko-kvislinške vlasti. Likvidirani su poznati zločinci Volf, Rimeč, Kolar i drugi, koji su »uhapšeni i likvidirani zahvaljujući inicijativi narodnih vlasti, aktivista iz pozadine i celog naroda«. ²³ Na području Šumadije i zapadne Srbije likvidaciju neprijateljskih špijuna, agenata i pljačkaša, od augusta 1943. godine, partizani su poduzimali na prijedlog »seoskog, odnosno mesnog narodnooslobodilačkog odbora, a po odluci okružnog NOO, odnosno po odluci vojnog suda koje obrazuju štabovi«. ²⁴

U Makedoniji su, isto tako, NOO-i bili veoma aktivni u borbi protiv neprijateljske špijunaže. U okolici Struge »uhapšena su dva lica, koja su stalno išla iz sela u selo, prodavali so, sapun i drugo«, a jedan od njih je »onaj koji je izdao drugaricu Katu (Adela Faradži) iz bataljona M A prilikom borbe u selu Belušću«. ²⁵

¹⁸ Zbornik NOR-a, I/6, 257.

¹⁹ Zbornik NOR-a, I/6, 407.

²⁰ Zbornik NOR-a, I/6, 407.

²¹ *J. B. Tito*, *Vojna dela*, tom I, 38.

²² Zbornik NOR-a, V/2, 109–111.

²³ Original u Arhivu CK SKJ, Beograd, 278/1944.

²⁴ Zbornik NOR-a, I/5, 260.

²⁵ Isto, tom VII/2, 77.

III

Najveća i najsvestranija aktivnost NOO-a bila je organiziranje svih oblika preventivne sigurnosti teritorije i stanovništva. Ta njihova funkcija bivala je sve značajnija širenjem oslobođenog teritorija, prilivom novih boraca u jedinice, angažiranjem velikog broja ljudi u radu svih ekonomskih potencijala i organizaciji društvenog života u oslobođenim selima i gradovima. Sve je to zahtijevalo povećanje budnosti i širenje svih oblika preventive radi zaštite od prodiranja neprijateljskih špijuna.

Jedna od veoma važnih mjera prevencije bila je uvođenje propusnica i objava za kretanje po oslobođenom teritoriju. Komande jedinica, vojno-pozadinski organi i više institucije narodnooslobodilačke vlasti izdavali su upute kojima je regulirana nadležnost i način izdavanja dozvola. Općinski odbori imali su pravo izdavati objave i propusnice za kretanje na teritoriju kotara, a kotarski NOO-i na teritoriju okruga. Te nadležnosti u izdavanju dozvola i odnosi između vojno-pozadinskih organa i NOO-a u tom pitanju regulirani su direktivom Vrhovnog komandanta NOV i POJ od 21. novembra 1942. godine.²⁶

Svako onog koji je putovao bez propusnice i uredne objave privodile su seoske straže i građani NOO-ima ili komandama mjesta radi provjere i utvrđivanja identiteta, upoznavanja njegovih namjera i cilja kretanja. Kako je ta kontrola bila masovna i efikasna najbolje pokazuje to što je neprijatelj bio prinuđen da falsificira objave i propusnice. Pokušaj neprijatelja da se posluži i time pri ubacivanju svojih agenata, ostao je bez nekih većih rezultata. NOO-i su otkrili falsificirane dokumente i poduzimali odgovarajuće protivmjere. Tako je upravni odsjek Vrhovnog štaba za vlast u pozadini, 3. oktobra 1942. godine, pravovremeno upozorio sve NOO-e da je »primećeno da mnogi šverceri, trgovci i špekulanti gone po kola namirnica iz krajeva gde se vrši žetva. Kod mnogih od njih otkrivene su potpuno falsifikovane objave sa pečatima narodnooslobodilačkih odbora«.²⁷ Štab Drugog krajiškog odreda upozorio je sve organe vlasti na svom oslobođenom području da se zbog sprečavanja špijunaže »zabranjuje svako kretanje po vašem terenu bez propusnica odbora opština i vojne vlasti«, a zatim zahtijeva da se svi nepoznati ljudi »sa propusnicom ili bez propusnice moraju sprovesti u štab bataljona«.²⁸

I u Srijemu je uspostavljena preventivna kontrola radi »čuvanja naših mesta od narodnih izdajnika i špijuna«, a da bi se to postiglo mjesni NOO »u tu svrhu izdavaće svoje dozvole za kretanje stanovništva, bilo stalnim ili povremenim propusnicama«.²⁹ Dozvole su izdavane za jedno ili najviše dva putovanja. Objave je potpisivao ovlašteni odbornik iz svakog mjesnog odbora za koga su znali svi mještani. Mjere kontrole nisu kruto shvaćene. Primjenjivane su postupno i veoma oprezno na osnovi detaljnog provje-

²⁶ Vidi dokument u VII, k. 6 A, fasc. 3, dok. 18.

²⁷ Original u VII, k. 6 A, f. 3.

²⁸ Zbornik NOR-a, IV/4, 300. O tome se govori i u Direktivi Privremenog odseka VŠ NOV i POJ za vlasti u pozadini. »Odmah uhapsite svako lice koje putuje bez propusnice i stražarno ga sprovesti nadležnoj komandi mesta« (Arhiv VII, k. 6 A, f. 3, dok. 18).

²⁹ Zbornik NOR-a, I/6, 293.

ravanja koliko su to tadašnji uvjeti i prilike dopuštali. Za sve one koji su dolazili iz gradova na slobodni teritorij vrijedilo je načelo da im se ne čine »smetnje, ali ih upućivati ukoliko dolaze bez dozvola, da se u prvom susjednom selu snabdeju s dozvolom putem povezivanja sa onima koji ih lično poznaju i garantuju da nisu u službi neprijatelja«. ³⁰

Prateći ponašanje, politička shvaćanja i djelovanja pojedinaca, odbori su vodili o njima evidenciju na osnovi koje su odlučivali kome dati objavu za kretanje van svog područja. Imali su čak i spiskove lica »kojima se nisu uopšte izdavale objave i propusnice«, nisu davali odobrenja ni onima koji »često putuju bez veće potrebe«. ³¹

NOO-i su na seoskim konferencijama obavještavali mještane da ne smiju primiti na konak »ni jedno strano lice koje nema urednu propusnicu i vojnu objavu«. ³² Sve sumnjive osobe, koje traže prenočište, mještani su bili dužni prijaviti svom NOO-u.

Uz falsificiranje dokumenata za kretanje po partizanskom teritoriju, neprijatelj je pokušavao da oživljavanjem trgovine i dolazak osoba s oslobođenih područja iskoristi u svoje obavještajne svrhe. Koristeći se nestašicom hrane i drugih artikala, potrebnih za život i borbu stanovništva i pripadnika NOP-a, neprijatelj je ubacivao svoje ljude koji su te artikle donosili na oslobođeni teritorij. Zbog toga su organi vlasti, gotovo na svim oslobođenim područjima, sigurnosti radi sprečavali kontakte s gradovima i neprijateljskim uporištima bez posebnih odobrenja. Nebudnost i nepoduzimanje prikladnih mjera da se spriječi nekontrolirano komuniciranje s gradovima i crna burza imalo je ponekad veoma teške posljedice za sigurnost teritorija i stanovništva. O tome najbolje svjedoči uhvaćeno pismo Lazara Tomića, samozvanog inženjera iz Vrbovljana, kod Mrkonjić-Grada — talijanskog i ustaškog agenta — u kome stoji »prije desetak dana poslao sam nekoliko mojih povjerljivih saradnika kao prosjake i nabavljače hrane u raznim pravcima Bosanske krajine sa istim zadatkom. Njih većina se u redu povratila, te sam sada u mogućnosti da ti o tome pišem ovaj izveštaj«. ³³ U pismu se navode podaci koje su prikupili špijuni: broj i naoružanje partizanskih jedinica u Budimlića i Majkića Japri, Krajini i na Kozari, sistem i organizacija NOO-a, osiguranje teritorija, raspored partizanskih straža itd. Sigurnost žičanog sistema veza bio je jedan od zadataka na kome su radili i NOO-i. Brinuli su se o održavanju, zaštiti od neprijateljskog prisluškivanja, pomagali jedinicama NOV i POJ da osposobe centre veze za funkcioniranje i sl. Sa širenjem slobodnog teritorija i njegova povezivanja u jedinstvenu cjelinu povećavalo se korištenje sistema žičanih veza pa time i rad odgovornih NOO-a na njihovoj zaštiti. Velike rezultate postigli su NOO-i na osiguranju sistema veza poslije prodora proleterskih brigada u zapadnu Bosnu, oslobođenja Bihaća i drugih mjesta, povezivanjem oslobođenog teritorija Bosne i dijela Hrvatske i Dalmacije. Na tom teritoriju djelovalo je

³⁰ Isto.

³¹ Mikroarhiv VII — fond CK KPH 8/78, 88.

³² Original u Arhivu VII, k. 6 A, f. 3, dok. 18.

³³ Isto, dok. 10.

centralno rukovodstvo NOP-a (CK KPJ, VŠ NOV i POJ, AVNOJ), i bio razvijen sistem žičanih veza koje su uspješno funkcionirale sve do početka neprijateljske četvrte ofenzive u januaru 1943. godine.

NOO-i su brinuli o redovitosti, tajnosti i sigurnosti kurirskih veza. Pronalazili odane i hrabre kurire za sve vojne jedinice i institucije NOP-a, određivali pratnje kuririma kad su nosili veoma povjerljivu poštu, a kretali se teritorijem koji je povremeno kontrolirao neprijatelj. Davali su vodiče, smještali kurire na prenočište, osiguravali im hranu, prijevoz, konje itd.

Sigurnosna aktivnost NOO-a bila je efikasna i intenzivna na sprečavanju veoma obimne i raznovrsne okupatorsko-kvislinške ratne propagande prema oslobođenom teritoriju i jedinicama NOVJ. Neprijateljska propaganda bila je raznovrsna: širenje dezinformacija, izazivanje panike, lansiranje glasina, bacanje letaka iz aviona u obliku propusnica za predaju i javljanje okupatoru, raspačavanje raznih publikacija u kojima se lažno prikazuju ciljevi NOR-a, na plakatima i publikacijama govori o uspjesima na frontovima i time daje lažna slika stvarnog stanja itd. Neki neprijateljski leci bili su tako štampani da su služili za nabavljanje artikala u kojima se oskudijevalo, zatim se njima garantirala sigurnost imovine i života onih koji se predaju, ili pozivali borci i narod da napuštaju partizanske jedinice, da ubijaju rukovodioce NOP-a i sl. Shvaćajući opasnost utjecaja neprijateljske propagande na nedovoljno obaviješteno stanovništvo, NOO-i su, u suradnji s vojnopozadinskim organima, sprečavali raspačavanje neprijateljskih propagandnih pisanih materijala, organizirali akcije stanovništva za njihovo sakupljanje, poduzimali političke mjere kojima se ukazivalo na ciljeve neprijatelja koje želi postići raspačavanjem propagandnog materijala. Uz to su poduzimane i zakonske mjere, kojima se reguliralo sakupljanje svih propagandnih neprijateljskih materijala i zabranjivalo njihovo raspačavanje. Tako je Izvršni odbor Oslobodilne fronte Slovenije, u maju 1942. godine, donio uputu koja je vrijedila za područje Slovenije i kojom se »zabranjuje širenje na oslobođenoj teritoriji okupatorske štampe i štampe domaćih izdajnika«, ističući da ta zabrana »spada u domen zaštite slovenačkog naroda i njegove narodnooslobodilačke vlasti«.³⁴

U svojoj ratnoj propagandi protiv NOP-a neprijatelj je veoma obimno i široko primjenjivao širenje dezinformacija i glasina. To je činio naročito prema oslobođenom teritoriju i ustanovama oslobodilačke borbe s ciljem da ih dovede u zabludu o svojim pravim ciljevima i namjerama. Okupator i kvislinzi težili su da time u stanovništvu izazovu nesigurnost, paniku, strah i tako ga odvoje od jedinica NOVJ i da utječu na slabljenje volje za pružanje oružanog otpora. Tako su njemački i talijanski okupatori i kvislinzi veoma intenzivno širili glasine i dezinformacije u toku bitke na Neretvi i Sutjesci. Namjera im je bila da time smanje budnost organa narodnooslobodilačke vlasti i stanovništva, da utječu na stanovnike da ne napuštaju svoje domove da bi osigurali odvođenje ljudi u logore, spriječili evakuaciju materijalnih dobara i time lišili snabdijevanja jedinice Glavne operativne grupe NOVJ i ostalih jedinica koje su djelo-

³⁴ Original u Arhivu CK SKJ, br. 325/42.

vale na teritoriju zahvaćenom neprijateljskom ofenzivom. Posredstvom svoje agenture proturali su glasine da su njihove snage nedovoljne da se probiju na oslobođeni teritorij, da partizani mogu svoj teritorij da sigurno zaštite, da ne treba skrivati namirnice, praviti skloništa i evakuirati stanovništvo, da će sada Nijemci i Talijani, a posebno ustaše i četnici, biti bolji u ponašanju prema stanovništvu; da oni idu samo za uništenjem partizana, pa da će tada na teritorijima, koje će ponovo zauzeti, vladati red i sigurnost mještana; da nikoga neće dirati ni hapsiti, da je slobodni teritorij ispresijecan i veoma teško prohodan za okupatora i zato ne treba poduzimati mjere za zaštitu od nailaska neprijatelja itd. U toku borbi nastale su druge glasine: kako su partizani uništeni, kako se treba vratiti kućama, da treba ponovo uspostaviti vlast kmetova i općina a ne NOO-a, da okupatori poduzimaju mjere za snabdijevanje stanovništva i sl. Cilj je bio da se smanji budnost, demoraliziraju organi vlasti i stanovništvo, paralizira bilo kakav oblik otpora, unese pometnja u zbjegove i izbjeglice, kako bi se stanovništvo vraćalo kućama.

Na sve te vrste neprijateljske propagande NOO-i su nastojali da pravovremeno i što efikasnije reaguju. Objašnjavali su stanovništvu pravi smisao neprijateljskih glasina i dezinformacija. Nastojali političkim mjerama uvjeriti stanovništvo da se ne vraća kućama dok neprijatelj ne ode iz sela; da ne vjeruje okupatoru i kvislinzima; da na vrijeme evakuira imovinu ili je sakrije u unaprijed izgrađenim skloništima i zemunicama.³⁵

Moralno-politički i sigurnosni odgoj stanovništva, također u nadležnosti organa narodnooslobodilačke vlasti, bio je organiziran i sadržajno izvođen pa je pozitivno utjecao na sigurnost oslobođenog teritorija. Visoka politička i patriotska svijest, entuzijazam, odanost i spremnost odbornika na najveće žrtve utjecali su na ispoljavanje hrabrosti, samoinicijative i upornosti u pronalaženju oblika i sadržaja sigurnosnog odgoja stanovništva kao jednog od najvažnijih zadataka NOO-a. NOO-i su se trudili da razviju obavještajno-sigurnosnu kulturu, izoštre budnost stanovništva i osposobe ga da umije razlikovati i ocjenjivati političke istupe pojedinaca, a kritizerstvo odvajati od neprijateljskog rada.

Uz NOO-e na sigurnosnom odgoju radili su i drugi činovi NOR-a. Posebnu aktivnost ispoljavali su KPJ, SKOJ, antifašističke organizacije (AFŽ, USAOJ, NOF, pioniri), jedinice NOVJ.

Stalna povezanost odbornika s narodom i jedinicama NOVJ, čuvanje narodne imovine, rad na razvijanju bratstva i jedinstva, topli drugarski međusobni odnosi, veliko povjerenje, poštovanje i uvažavanje, etnički i humani progresivni ciljevi, zajednički interesi i težnje bili su osnovni činilac jačanja moralno-političkog i borbenog jedinstva organa revolucionarne vlasti i stanovništva. To je bio i doprinos jačanju sistema sigurnosti oslobođenog teritorija.

Rezultat sigurnosnog odgoja bila je povećana budnost i odgovornost svakog pojedinca, organizacije i kolektiva. Time je umanjivana moguć-

³⁵ Tako komandant Nikšićkog NOPO u pismu NOO od 19. maja 1942. godine ukazuje na to »da su se u prilično velikom broju pojavili tamo neki tipovi iz vašeg područja, koji prenose alarmantne vijesti sa kojim izazivaju neraspoloženje i demoralizaciju naroda i vojske u Hercegovini« (Zbornik NOR-a, III/3, 123).

nost neprijateljskim obavještajnim službama da uspješnije prodiru i nalaze uporišta i baze na oslobođenom teritoriju. Zahvaljujući upravo sigurnosnoj kulturi, izoštravao se osjećaj za sigurnost u pripadnika NOP-a, na čemu su inzistirali i NOO-i i ostali činioци оружане борбе. Pravovremene i svestrane odgojne mjere utjecale su pozitivno na jačanje sigurnosne kulture i revolucionarne odgovornosti, na čuvanje tajni i svega onoga čime bi se neprijatelj mogao koristiti u svoje obavještajne svrhe. Na ulogu NOO-a u sigurnosnom odgoju stanovništva ukazivano je raznim uputama i direktivama rukovodstava NOP-a. Tako se u uputstvu NOO Cetinje, od 16. marta 1942. godine, ukazuje na zadatak općinskih i seoskih odbora na povećanje budnosti radi efikasnijeg osiguranja oslobođenog teritorija i čuvanja pozadine od »mračnih elemenata«.³⁶

NOO-i su razvijali i osjećaje dužnosti i odgovornosti za čuvanje vojnih tajni i poduzimali potrebne mjere da se podaci vojne prirode ne otkrivaju i da za njih zna što manji krug ljudi. Pomagali su stanovništvu da shvati važnost budnosti i čuvanja svih podataka od interesa za NOP. Isticano je da svakog borca »treba učiniti odgovornim da on ne samo da uočava elemente i postupke, već da blagovremeno obavještava o tim pojavama, da postane aktivni borac protiv neprijateljske špijunaže«.³⁷ Upozoravani su i pojedinci da se »ne interesuju za one podatke koji nisu u njihovom delokrugu zadataka i da se razvije jak osećaj odgovornosti za čuvanje podataka koje znaju«.³⁸

U sigurnosnom odgoju stanovništva partizanska štampa jedinica i NOO-a igrala je veoma važnu ulogu. Objavljivala je vrlo poučne primjere o otkrivanju i likvidaciji neprijateljskih špijuna, o akcijama okupatora i kvislinga na planu obavještajnog rada protiv NOP-a i oslobođenog teritorija, o pokušajima atentata na rukovodioce i rukovodstva NOP-a i ostaloj njihovoj štetočinskoj djelatnosti. To je pomagalo NOO-ima da s više argumenata pristupaju sigurnosnom odgoju i razvijanju budnosti. Zatim se nastojalo da se u štampi NOP-a i čitavoj izdavačkoj djelatnosti vodi računa o čuvanju svih tajni. Na to je i CK KPJ upozorio sve organizacije i institucije NOP-a, ističući potrebu velike odgovornosti za čuvanje tajni. Tako se u Uputstvu od septembra 1942. godine, uz ostalo, kaže: »Upozoravamo vas da u *Vjesniku* i drugim štampanim stvarima neobjavljujete brojačano stanje pojedinih odreda, njihovo kretanje i naoružanje, jer to može poslužiti neprijatelju za njegov plan o rasporedu snaga u pogledu na naše snage. Naročito se ne sme pisati o nameravanim akcijama.«³⁹ Gotovo na svim sastancima i konferencijama govorilo se o ulozi štampe i ostale publicistike u čuvanju tajni i razvijanju sigurnosne kulture i odgovornosti.

Posebno su NOO-i isticali štetnost neodgovornog pričanja o svemu onome što je tajna naše revolucije. Kritizirani su pojedinci koji su svojim

³⁶ U uputstvu se, uz ostalo, kaže: »Masama pravilno objašnjavati političku situaciju putem što češćih konferencija i raskrinkavati domaće izrode i špijune, objašnjavajući narodu šta oni hoće, zašto se bore i pod čijim okriljem, te tako zbijati narod u čvrste redove oko naše hrabre partizanske vojske« (Zbornik NOR-a, III/2, 364).

³⁷ Arhiv VII, k. 706, f. 5, dok. 3/1.

³⁸ Uputstvo GŠ NOPO Makedonije, od juna 1942. godine.

³⁹ Zbornik dokumenata NOR-a, II/2, 56.

brbljanjem nastojali da pokažu kako su obaviješteni o svemu, da znaju više od ostalih, da pred njima nema tajni itd. Kad ih se kritiziralo, odgovorali su da od njih ne treba ništa kriti, da su spremni dati život za borbu i da je nepotrebno skrivati tajne NOP-a. NOO-i su cijenili pravu odanost, političko djelovanje pojedinaca i potrebu pravovremene obaviještenosti, ali su vodili nepomirljivu borbu protiv brbljavaca i samohvalisavaca koji su nesmotreno otkrivali dragocjene tajne.

Svestranim radom svih činilaca rata i revolucije budnost je postala sastavni dio držanja svakog borca narodnooslobodilačke borbe i svih stanovnika na slobodnom teritoriju. NOO-i su nastojali da ljudi sami spoznaju da je budnost u njihovom vlastitom i općem interesu, da prije svega pred sobom budu odgovorni i »da oni sami cene veličinu i značaj budnosti, da sami uočavaju opasnost i posledice ako se to važno pitanje zapostavi«. ⁴⁰

Postojala je revolucionarna, moralna, politička i humana odgovornost za čuvanje svih tajni revolucionarno-oslobodilačkog pokreta jugoslavenkih naroda i narodnosti. Nebudnost je imala ponekad veoma teške posljedice, pa je razumljivo što su prema prekršiocima poduzimane oštre sankcije. Zbog nebudnosti ginuli su nepotrebno dobri drugovi, rukovodioci NOP-a, predstavnici narodnooslobodilačke vlasti, istaknuti partijski i vojni kadrovi, stanovnici i stradavala njihova imovina. Koristeći se nebudnošću organa vlasti u Lici četnici su uspjeli da u nekom selu otkriju lokaciju i dignu u zrak tri partizanska magazina u kojima je bila oprema, hrana i municija. ⁴¹ Isto su tako ustaše upali u partizansku bolnicu u Otočcu 1943. godine, uspjeli da iznenade stražu i pokolju sve ranjenike i bolesnike. Slično se dogodilo i s bolnicom u selu Krečanama, u Lici, gdje su četnici duboko prodrli u slobodni teritorij i poklali ranjene borce. U Srbiji su četnici, 12. maja 1943. godine, uhvatili sve članove NOO-a Bojnika, kod Leskovca, i 13. maja ih zaklali u šumi kraj sela Kara, blizu Prokuplja. Sličnih primjera bilo je u Bosni, Dalmaciji i Makedoniji.

Budnost je postavljena na veoma principijelne osnove. Ona nije značila nepovjerenje prema ljudima, već samo potrebu čuvanja tajni. Nesaopćavanje pojedincu određenih podataka nije bilo izraz sumnje u njegovu odanost revoluciji, već izraz potrebe da budnosti radi ljudi znaju samo za podatke koji su im neophodni u radu i borbi.

NOO-i su vodili računa i o tajnosti i maskiranju zemunica, partizanskih skladišta, radionica i drugih objekata. S obzirom na neprekidne represivne mjere okupatora, dolazilo je do organiziranih povlačenja iz sela i naselja. Trebalo je organizirati tajnost zbjegova i kretanja izbjeglica, organizirati straže, patrole, osmatračice i drugo. Posebno je vođeno računa o maskiranju zbjegova i izbjeglica za vrijeme neprijateljskih ofenziva na slobodni teritorij. NOO-i su poduzimali sve mjere da ne dođe do panike, do otkrivanja mjesta gdje se nalazi zbjeg, vodili računa da to bude skriveno i nepristupačno mjesto, da se bez potrebe ne komunicira sa selima koja je zaposjeo neprijatelj itd. Zbog djelovanja avijacije pokla-

⁴⁰ Zbornik dokumenata NOR-a, tom V/18, 11–13.

⁴¹ VII, k. 706 B, f. 5. dok. 6.

njala se pažnja i svestranim mjerama maskiranja zbjegova i kolona izbjeglica. Nevođenje računa o tome imalo je štetne posljedice za izbjeglice i zbjegove, ali i za jedinice NOVJ. Tako je za vrijeme bitke na Neretvi, zbog nediscipline i nebudnosti izbjeglica, dolazilo do velikih gubitaka od djelovanja neprijateljske avijacije. Čak su i vojne jedinice trpjele gubitke, a smanjivala se i moć manevriranja radi zauzimanja povoljnijih položaja.⁴²

Istodobno s nastajanjem NOO-a razvijali su se i njihovi izvršni organi: partizanske i seoske straže.⁴³ Izvršni organi radili su po naređenju NOO-a. Oni su bili »organi reda i sigurnosti«,⁴⁴ i uz to još imali raznovrsne zadatke: vodili borbu »protiv kriminalnih elemenata, špijuna i neprijateljskih agenata«,⁴⁵ suzbijali rad pete kolone, kontrolirali kretanje civilnih i vojnih lica, naročito onih s drugog teritorija koji su se kretali u njihovom rajonu, vodili evidenciju svih sumnjivih lica, pratili ponašanje protivnika NOP-a, radili na otkrivanju pritajenih četnika, ustaša, bjelogardista, ljotićevaca, balista, kulturbundovaca itd., nastojali da osiguraju točnu evidenciju svih lica koja nose oružje na oslobođenom teritoriju, izvršavali odluke NOO o izdajnicima i neprijateljskim špijunima,⁴⁶ za potrebe jedinica prikupljali pojedine dezertere i slali ih u brigade i odrede. Bili su uz to organi za vođenje svih spiskova sumnjivih lica i neprijateljskih agenata po selima i gradovima, nadzirali njihovo djelovanje i poduzimali mjere na osnovi odluka organa vlasti. Brinuli su se o sigurnosti i brzini kretanja pošte između jedinica, partijskih rukovodstava i organa vlasti. Prikupljali su sve potrebne podatke o vojnom djelovanju neprijatelja, radili na eliminiranju posljedica represalija, organizirali gašenje zapaljenih kuća i drugih objekata, osiguravali imovinu mještana, sprečavali krađe i pljačke, progonili one koji su vršili krvnu osvetu i one koji su razbijali jedinstvo naroda i vojske, pretresali sumnjive

⁴² Vidi *J. B. Tito, Predgovor knjizi »Neretva«, knj. 1, Beograd 1965, 8.*

⁴³ Izvršni organi NOO-a imali su različite nazive u pojedinim krajevima: u Sloveniji Narodna zaštita, u Srbiji Narodne straže, u Hrvatskoj i BiH Seoske straže i u Crnoj Gori Narodna milicija.

⁴⁴ *Moša Pijade, Izabrani govori i članci (1941–1947), Beograd 1948, 10.*

O formiranju i djelovanju partizanskih straža navodimo još ove izvore. »Narodno-oslobodilački odbori [...] staraju se o održavanju reda i bezbednosti. U tu svrhu odborima stoje na raspoloženju seoske i gradske straže a po potrebi i partizanske jedinice. U mjestima gdje straže još nisu organizovane odbori treba da najhitnije pristupe njihovom organizovanju iz redova mladića, staraca i žena koji nisu na vojnoj dužnosti« (Zbornik NOR-a, III/2, 168).

U jednom dokumentu Požarevačkog NOPO od 30. XI 1942. o djelovanju partizanskih straža ističe se:

»NOO kao nosioci narodne vlasti treba da imaju i da stvaraju svoje izvršne organe. Borbene grupe sastavljene od 3 do 6 najborbenijih rodoljuba. Takvi su izvršni organi N. O. O. Borbene grupe izvršavaju naređenja NOO. U vršenju sabotaža u saobraćaju i preduzećima koja služe okupatoru, oduzimanje od okupatora i vraćanje narodu opljačkane imovine [...]« (Zbornik dokumenata NOR-a, I/4, 188–190).

⁴⁵ Zbornik dokumenata NOR-a, III/4, 11. O zadacima Narodne zaštite u Sloveniji govori se u dokumentu objavljenom u Zborniku dokumenata NOR-a, VI/2, 139–140.

⁴⁶ Vidi opširnije o drugim zadacima izvršnih organa NOO-a u ovim dokumentima: Zbornik dokumenata NOR-a, I/2, 182; Isto, tom I/3, 19; Isto, tom I/4, 188–190; Isto, tom I/6, 293–295, i 324; Isto, tom II/2, 74; Arhiv VII, k. 19, fasc. 1, dok. 4.

kuće i naselja na svom terenu, postavljali zasjede radi uništavanja manjih neprijateljskih grupa, izvodili manje sabotažne akcije, organizirali protivavionsku zaštitu sela i zaselaka i dr.

Još u septembru 1941. godine u listu »Delo«, u Sloveniji, objavljen je članak u kome se ističu osnovni zadaci i organizacija seoske zaštite. Ukazuje se na pojačanu obavještajno-diverzantsku aktivnost neprijatelja i potrebu svenarodne zaštite i borbe protiv okupatora i kvislinga radi osiguranja teritorija.

I Vrhovni štab NOP i DVJ je u februaru 1942. godine ukazao na potrebu formiranja, principa djelovanja i rada seoskih straža, naglašavajući da one »kao organi reda i bezbednosti, umesto ranije policije i žandarmerije N.O.O. organizuju seoske i gradske narodne straže, koje su potčinjene narodnooslobodilačkim odborima a po potrebi u izuzetnim slučajevima mogu biti upotrebljene i od vojnih vlasti«. ⁴⁷

Partizanske straže imale su i zadatak da čuvaju zarobljenike koji su bili raspoređeni u pojedina sela. Na tom su zadatku radile sve do osnivanja zarobljeničkih logora.

Na kraju se mogu donijeti ovi zaključci:

— NOO-i su u ratu i revoluciji, u sklopu ostalih funkcija vlasti, obavljali i obavještajno-sigurnosne zadatke. Radili su na zaštiti stanovništva i teritorije.

— U vršenju sigurnosne funkcije angažirali su stanovništvo i radili na razvijanju sigurnosne kulture i odgovornosti. Svestrana podrška stanovništva i odanost revoluciji, moralno-političko i borbena jedinstvo bili su osnova sigurnosti.

— Svaki odbornik i stanovnik pripadnik NOP-a prihvaćao je kao svoj zadatak da radi na prikupljanju podataka o neprijatelju, da vodi računa o svim mjerama budnosti, da ukazuje na sumnjive elemente, da prijavljuje one koji rade protiv NOB-a, da prati petokolonaše i suzbija neprijateljsku propagandu i dezinformacije.

— Poduzimanje sigurnosnih mjera bilo je uvjetovano načinom vođenja borbe, potrebom da se sačuvaju životi stanovništva, da se spriječi bilo kakvo iznenađenje, da se na vrijeme suzbiju pokušaji diverzija itd. To je zapravo bio neophodan uvjet za borbu i opstanak svakog pojedinca i svih zajedno na slobodnom teritoriju.

— NOO-i su radili veoma intenzivno na sigurnosnom odgoju stanovništva i u tu svrhu koristili se veoma raznovrsnim oblicima kontaktiranja s narodom: predavanjima, diskusijama, zborovima, konferencijama, mitinzima, političkim informacijama, svim oblicima dobrovoljnoga zajedničkog rada i sl.

— U cilju samozaštite NOO-i su formirali svoje izvršne organe, partizanske i seoske straže.

— Jačanje bratstva i jedinstva bilo je neophodan uvjet uspješne borbe protiv neprijateljske špijunaže i propagande. Bratstvo i jedinstvo činilo je slobodni teritorij monolitnim što je samo po sebi djelovalo na veoma efikasno otkrivanje neprijateljskih namjera i postupaka.

⁴⁷ Zbornik dokumenata NOR-a, II/2, 412.

- Demokratizam u radu NOO-a i stalni kontakti i međusobno povjerenje odbora vlasti i stanovništva omogućavali su ostvarenje uspješne samozaštite. Neraskidiva veza između vlasti i naroda onemogućivala je sve pokušaje neprijatelja da razbije i podrije borbeno jedinstvo slobodnog teritorija.
- Razvijena budnost bila je prepreka djelovanju neprijateljske agenturne mreže. Upravo zbog masovnog angažiranja svih pripadnika NOP-a, veoma su brzo otkrivana uporišta obavještajne službe okupatora i kvislinga koja je ostavljao pri povlačenju.
- NOO-i su poduzimali i mjere da partizanskim i seoskim stražama suzbijaju ubačene manje borbene i izviđačke grupe: njemačke trupove, crne trojke i desetine, protivkomitske čete i druge.
- Zahvaljujući požrtvovanju, odanosti, patriotizmu, hrabrosti, visokoj političko-moralnoj i revolucionarnoj svijesti, privrženosti naroda ciljevima rata i revolucije — NOO-i su uspjeli da postignu velike rezultate u sigurnosti teritorija i ostvare svoju revolucionarno-oslobodilačku i sigurnosnu funkciju.

SUMMARY

CONCERNING THE SECURITY ACTIVITIES OF THE PEOPLES' LIBERATION COUNCILS DURING THE PEOPLES' LIBERATION WAR AND REVOLUTION

In the course of the Peoples' Liberation War (NOR) and socialist revolution, the country was liberated and the Yugoslav bourgeois society transformed into a new socialist society. The government, which consisted of the army of occupation and counter-revolutionaries, was overthrown and a revolutionary government of the armed masses, in the form of the Peoples' Liberation Councils (NOO) was put in its place. The NOO were responsible for every phase of government and thus developed an intelligence and counter-intelligence service.

The Fascist invaders (Germans, Italians, Bulgarians and Hungarians) and the counter-revolutionary forces, having failed by military means to destroy the revolutionary forces and crush the armed uprising, took to the use of espionage and subversive means of combat. All organized revolutionary forces therefore made use of espionage and counter-espionage with the aim of resisting the enemy, preserving the purity of their ranks and protecting human life and property. In this the NOO played an important part. They secured order in the ranks and organized guards in the villages. They introduced registration and issued passes to travellers. They took active measures against enemy propaganda, limiting trade with enemy occupied towns, stopping the spread of rumours and false information and opposing smuggling. They instructed the population in matters of security, thus increasing watchfulness while they worked on the development of brotherhood and unity and showed practical concern for the people.

The NOO affectively achieved their goal of self-protection. They were able to do this because they grew out of the ranks of the people. They knew well their mood and received their support being to them a proof that there would be no return to the old system.

Intelligence services varied according to the working conditions of the organs of the revolutionary government. Those working on liberated territory developed, for the most part, defensive techniques of counter-espionage. On partially liberated territory, in addition to counter-espionage, espionage was used to gather information about the enemy and his plans. Those working under enemy occupation were engaged mainly in espionage, using counter-espionage to protect those who belonged to the revolution from the infiltration of enemy spies.

The comprehensive system of defensive and offensive security activities of all parts of NOR and the socialist revolution made possible the achievement of victory with reduced loss of life. In this the local, district, regional, circuit and provincial NOO played a very important part, as did the National, Anti-fascist, Peoples' Liberation Cabinets. In this way the revolutionary government achieved by its security program of intelligence and counter-intelligence goals which were not only revolutionary but moral and humane.